

УДК 81'373.2

Т.В. Гулей, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОТОТИПІЗАЦІЯ ЯК СПОСІБ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ НАЗВ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ РЕАЛІЙ)

У статті на матеріалі англійської мови крізь призму категоризації та концептуалізації розглянуто лексичні одиниці, що називають поняття, які виникли в результаті удосконалення сучасного військового простору. Лексичні одиниці, що позначають військові реалії, проаналізовано з точки зору теорії прототипів.

Ключові слова: категоризація, концептуалізація, прототип, "рефлексивна прототипність", "родова подібність".

Постановка проблеми. Вивчення систем прототипів із підпорядкованими їй членами периферії, що утворилися внаслідок розвитку військової справи, здійснюється за допомогою категоризації та концептуалізації отриманого знання та виявляється у формуванні англійського лексикону.

Актуальність статті полягає у зростанні інтересу до ментального образу лексичних одиниць англійської мови, які утворилися під час розвитку й удосконалення військового простору, а також у встановленні причинно-наслідкових зв'язків когнітивних моделей, на основі яких формуються нові лексичні утворення, що сприяє організації семантичної інформації в словниках.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження механізмів та способів категоризації і концептуалізації понять на позначення військових реалій, виражених англійськими номінативними одиницями, допомагає формуванню військового сегмента англомовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична основа дослідження процесів концептуалізації й категоризації та їх відображення лексичними засобами – праці лінгвістів, які вивчали проблеми мовної концептуалізації та категоризації дійсності (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, В.Д. Беленькая, О.С. Кубрякова, О.В. Суперанська, В.М. Телія, А.А. Уфимцева та інші), прототипи як ментальні структури та їхню роль у концептуалізації й категоризації (Г. Вежбицька, Л. Вітгенштейн, Т. Гівон, Д. Джирартс, Дж. Ейчисон, Г. Клебер, Е. Рош, Дж.Р. Тейлор).

Новизна дослідження полягає у спробі концептуалізувати та категоризувати англійські номінації на позначення об'єктів військового устрою шляхом окреслення діапазону актуальності слова, яке визначає його семантичну структуру.

Методологічне або загальнонаукове значення. Результати наукового дослідження сприятимуть поглибленню знань про когнітивні механізми формування англійських номінативних одиниць, що спричинюватиме розширення наукового уявлення про мовну картину світу.

Викладення основного матеріалу. Базовими механізмами пізнавальної діяльності, зберігання та передачі інформації є концептуалізація та категоризація. Система прототипів військових реалій, що утворилися в результаті розвитку військової справи у англомовних країнах, формується на категоризаційному рівні та творить сталій зв'язок категорії із підпорядкованими їй компонентами чи членами периферії. Категорія периферійного рівня поповнюється новими реаліями після зіставлення її з прототипами.

Першу спробу категоризації понять здійснив Аристотель у збірці творів "Метафізика" (350 до н.е.). На його думку, категорія визначається комплексним підходом до вивчення умов існування речі, а визначальною категорією є сутність, первинна субстанція, яка дозволяє вивчити річ, судячи з її оригінальних початкових

властивостей [7, с. 35]. Наприклад, *MILITARY TOWN: X is civilian, municipality, military base (academy)*. Так, зазначені критерії – необхідні, адже при відсутності однієї із них X не є *MILITARY TOWN*. Проте, такий підхід вносить певні рестрикції під час категоризації понять. У 20 ст. Готлоб Фреге запропонував так звану "атрибутивну теорію", згідно з якою категорію визначали шляхом поділу на інтенціонал та екстенціонал. Натомість, Людвіг Вітгенштейн (1953) значно розширив межі категоризації, таким чином сформувавши бази для подальшого розвитку теорії прототипів [1, с. 127]. Так, він запропонував застосувати раніше винайдене Ніцше поняття "родової подібності" (*familyresemblance*). В своїй теорії Вітгенштейн доводить, що категорії можуть бути скомбіновані за єдиним спільним для них принципом, характерною для них ознакою, проте, якщо з категоріального ряду виокремити кілька складових, то можна прослідкувати, що вони будуть підпорядковуватися іншому спільному для них принципіві, який не буде підтримувати початкових категоріальних меж [11, с. 31-32]. Наприклад, виходячи з моделі вченого, військова категорія *MILITARY ESTABLISHMENT*, згідно з Оксфордським словником англійської мови та новітніх досліджень Wikipedia, складається з наступних компонентів: *Administrative Facilities, Ammunition Storage Facilities, Commissary Facilities, Correctional Facilities, Fortification, Hospital, Housing, Mess, Military Intelligence Facilities, Museums, POL (Petroleum, Oils, & Lubricants) Storage and Handling Facilities, Pinga House, Recreation Facilities, Research Facilities, Training Facilities, Utility Structure, Vehicle Repair, Maintenance, & Storage Facilities, Weapons and Ammunition Production Facilities*. Якщо виокремити з категоріального ряду *Fortification* і *Research Facilities* та підпорядкувати їх категорії *Housing*, то це унеможливить потрапляння *Training Facilities* за правилами встановленої субординації.

Більш систематизований підхід до розвитку теорії запропонував Георг Кляйбер у своїй книзі 'Prototypensemantik: Eine Einführung' (1993). Він розрізняє горизонтальний та вертикальний виміри. Категорії та їх прототипи він відносить до горизонтального виміру, під яким розуміє внутрішню будову категорії. На думку Елеонори Рош існують дві вісі категоризації. Згідно з правилом вертикальної вісі, категорія розглядається крізь свою ієрархічну структуру. Е. Рош та прихильники її теорії прототипів розглядають вимір категорій в аспекті трьох рівнів абстракції, а саме, суперординативний (*the superordinate level*), базовий (*the basic level*) та субординативний (*the subordinate level*) [6, с. 61]. Наприклад, суперординативний – *MILITARY BUILDING*, базовий – *arsenal, barracks, bunker, blockhouse, castle, citadel, fortress*, субординативний – *lower-class, second-class, first class; casern, the CANIFA barracks, urban barracks, army camps, Quonset huts, cantonment; artillery bunker, industrial bunker, safe room, igloo bunker; battery tower, pillbox, hochbunker, Flak tower; bailey, enceinte, keep, ward, manor house, shiro, star forts, walled city; city castle, tower, casbah; hillfort, defensive walls, sea cliff, sea promontory, sloping enclosure відповідно.*

MILITARY BUILDING

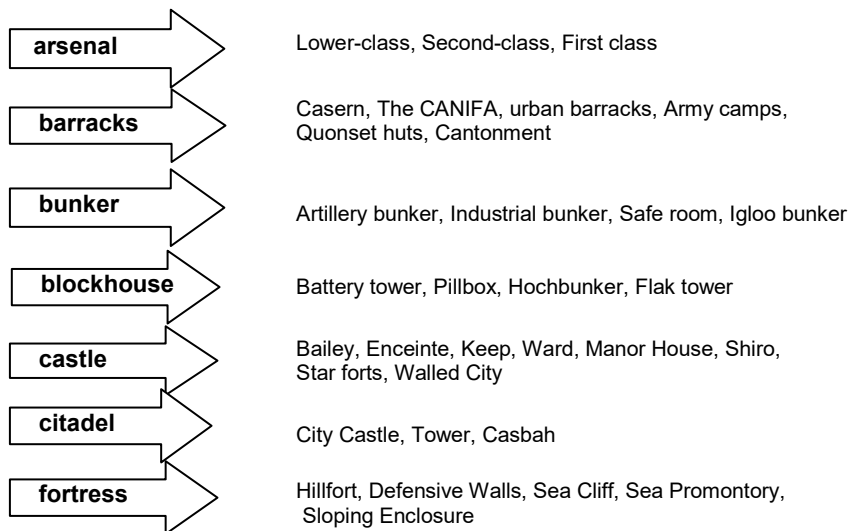


Рис. 1. Три рівні абстракції категорії MILITARY BUILDING

Е. Рош вважає, що базовий рівень формується на концептах, які містять в собі особливі риси та властивості, а відтак і характеризується найвищим ступенем інформативності та індивідуальності, що є високо економічними структурами лексичного вираження на когнітивному рівні [6, с. 62-77].

Різноманітні прототипові риси представлені в теорії "рефлексивної прототипності" (*reflexive prototypicality*) професора Дірка Джирарта у його праці "Prototypical Prototypicality" (1998). Він диференціює моно- та поліцентричні категорії (*monocentric and polycentric categories*). У першому випадку категорія має референцію на різні типи досліджуваних об'єктів, які згруповані за принципом "інтуїтивної однозначності" (*intuitive univocality*).

Прототип категорії є чітким прикладом категоріального групування понять, об'єктів та явищ, визначеного суб'єктивістським поглядом людини чи групи людей на досліджувану проблему. На думку Елеонори Рош, існує можливість невичерпності згрупованої інформації за теорією прототипів, що також має ще одну особливість – нестабільність категоріальних меж, що залежить не лише від компетентності дослідника, а й від постійно діючих у суспільстві змін, а відтак потребують постійного удосконалення [5, с. 372]. Наприклад, категорія на позначення військової реалії *TOWER* довгий час характеризувалася стабільністю власних категоріальних меж – *bell-tower, church-tower, gong-tower, sea-tower, water-tower, watch-tower, bell tower, clock tower, signal tower*, проте, вже починаючи з середини XIX ст. до сьогодні в результаті стрімких урбанізаційних процесів, межі досліджуваної категорії значно розширилися за рахунок виникнення нових структурних елементів – *wind turbine tower, cooling tower, cell phone tower, travel tower, monopole tower, communication tower, BREN Tower, lightning rod tower, shot tower, survey tower, drop tower, bomb tower, elevator test tower, thyristor tower, fire tower, parachute tower, rock climbing tower, Tower of Babel, The Tower (Tarot card), church tower* тощо [9]. В сучасному

високо урбанізованому світі поняття *TOWER* стало настільки популярним, що поступово витісняє традиційну назву багатоповерхових величезних споруд *SKYSCRAPERS*, що також розширило межі категорії *TOWER*, а точніше поповнило її субординативний рівень. Так, впродовж останнього століття виникли *Petronas Twin Towers, CN Tower, Freedom Tower, Watts Towers (Simon Rodia Towers), Met Life Tower, Shard Tower* та багато інших.

Через зростаючу потребу в регулюванні військових конфліктів та встановленні мирних взаємовідносин між країнами відбувається безперервне поповнення сучасної англійської лексичної бази новими ономінативними одиницями на позначення військових реалій. При цьому одній категорії може підпорядковуватися певна кількість прототипів, проте ступінь категоріальної приналежності номінативних одиниць субординативного рівня буде різним. Ступінь репрезентативності номінацій стосовно власного базового рівня сучасні англійські лінгвісти називають 'degree of membership' (Taylor, p.43, Geeraerts, p.593, Maclaury, p.57), 'goodness of membership' (Rosch, p.36), 'representativity' (Geeraerts, p.593), 'exemplariness' (Rosch, p.139, Armstrong et al., p.293), 'good example-ness' чи 'goodness of example' (Taylor, p.43, Rosch, p.130), 'prototypicality' (Taylor, p.45, Armstrong et al., p.269), 'focality' (Rosch, p.134). Так, до субординативного рівня категорії *HILLFORT* належать номінації *oppidum, hilltop contour, inland promontory, interfluvial, lowland, sea cliff, sea promontory, hill-slope enclosure, univallate camp, bivallate camp, multivallate castle, megalith, ringfort*. В результаті дослідження їхнього ступеня прототиповості можна помітити певні девіації у порівнянні зі стандартом. Наприклад, серед трьох доволіно обраних субкатегорій (*oppidum, hilltop contour, sea promontory*) найвищим ступенем приналежності до категорії *HILLFORT* характеризується словосполучення *hilltop contour*, адже має 4 відповідники із 6 можливих, за ним слідує *oppidum* і *sea promontory* з меншою кількістю відповідників (3 з 6).

Таблиця 1

	Inland location	Coastal With a sea on three sides	Earth work	Surrounded by artificial ramparts	Surrounded by steep natural slopes	Modern
Oppidum	✓	-	-	✓	✓	-
Hilltop contour	✓	-	-	✓	✓	✓
Sea promontory	-	✓	✓	-	✓	-

Ступінь прототиповості структурних інваріантів *HILLFORT*

Асиметрія суперординації здійснюється шляхом порівняння двох прототипів супер- та субординативного рівнів на основі аналізу значення атрибута, властивого вищому рівню категорії. Твердження доводиться шляхом представлення векторів ознак для характерної класової властивості та узгоджувального алгоритму, який підраховує співпадіння на базі кожного із запропонованих ознак. Для цього необхідно додати показники векторів ознак обох рівнів та поділити на вектори ознак в квадраті, визначеному для кожного рівня окремо [4, с. 137-142; 8, с. 993-994].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Прототипні моделі, універсальні механізми (acatchaldevice, auniversalthought-savingdevice) (Geeraerts, 1989; Wierzbicka, 1990; Hilferty, 1997; Grzega, 2003) в межах когнітивної лінгвістики, є дієвими способами реалізації семантичних ознак. Дійсно, прототипні моделі є ефективними характеристиками дескриптивного характеру особливо по відношенню до лексичної семантики військової лексики, що виражена злічуваними іменниками. Важливою причиною часової стабільності таких іменників, порівняно з іншими частинами мови, є те, що вони є багатофункціональними взаємопов'язаними елементами досвіду (multi-featured bundles of experience) [10, с. 43-46]. Більше того, на думку одного із основоположників лінгвістичного функціоналізму Томаса Гібона (Talmy Givón), такі прототипні схеми, як і більшість натуральних категорій, є способами вираження однієї з найважливі-

ших особливостей – асоціації [3, с. 174]. Тому такі моделі є довготривалими матеріалами англійського військового лексикону [7, с. 76-84].

Кожна категорія базується на власному ідеосинкретичному ряді ключових ознак, кількість та особливість яких не є чітко визначеною, що і стирає будь-які межі під час дослідження військової лексики на засадах теорії прототипів.

Список використаних джерел

1. Aitchison Jean. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. – 2nd edn. – Oxford & Cambridge, MA: Blackwell, 1996. – 410p.
2. Encyclopedia Britannica [Electronic resource] URL: <http://www.britannica.com> (дата обращения: 19.10.2012).
3. Givón T. Context as Other Minds. The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication. – Amsterdam: Paris-Sorbonne University, 2005. – 283p.
4. Hampton J.A. Similarity-based categorization and fuzziness of natural categories. Cognition. – London: City University, 1998. – P. 137-165.
5. Kleiber Georg. Prototypensemantik: eine Eiführung. – 2 Überarb. Auflage. –Tübingen: Narr, 1998. –153s.
6. Structural Bases of Typicality Effects. Rosch E., Simpson C., Miller R.S. // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance. – 1976. – Vol. 2. – P. 491-502.
7. Taylor J. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory. – Oxford: Clarendon Press, 1995. – 312p.
8. The Curious Case of the Refrigerator-TV: Similarity and Hybridization. Cognitive Science. Gibbert M., Hampton J.A., Estes Z., Mazursky D. – London: City University, 2012. – P. 992-1018.
9. Tower [Electronic resource]. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Tower> (дата обращения: 22.10.2012).
10. Wierzbicka A. Lingua Mentalis: The Semantics of Natural Language. – Sydney: Academic Press, 1980. – 367p.
11. Wittgenstein L. Philosophical Investigations. – Oxford: Basil Blackwell, 1953. – 592p.

Надійшла до редколегії 22.03.16

Т.В. Гулей, канд. филол. наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПРОТОТИПИЗАЦИЯ КАК СПОСОБ КАТЕГОРИЗАЦИИ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКИХ НАЗВАНИЙ СОВРЕМЕННЫХ ВОЕННЫХ РЕАЛИЙ)

В статье на материале английского языка сквозь призму категоризации и концептуализации рассматриваются лексические единицы, обозначающие понятия, возникшие в результате совершенствования современного военного пространства. Лексические единицы, которые называют военные реалии, проанализированы с точки зрения теории прототипов.

Ключевые слова: категоризация, концептуализация, прототип, "рефлексивная прототипность", "родовое сходство".

T. Gulei, PhD in Translation

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PROTOTYPICALITY AS A WAY OF CATEGORIZATION AND CONCEPTUALIZATION (BY EXAMPLES OF ENGLISH NAMES OF MODERN MILITARY OBJECTS)

The article deals with means and ways of categorization, conceptualization and implementation into the "prototype theory" of military innovations in English-speaking countries.

Keywords: categorization, conceptualization, family resemblance, prototype, reflexive prototypicality.

УДК 811'42:004.774.6

І.В. Тирон, канд. філол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВІЙСЬКОВИЙ БЛОГ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ КОНТИНУУМІ

У статті на матеріалі англійської мови розглядаються структурно-семантичні особливості військових блогів. Особлива увага приділяється гіпертекстовій структурі та інтерактивним можливостям військових блогів.

Ключові слова: блог, військовий блог, гіперпосилання, інтерактивність.

Постановка проблеми. Епоха інформаційних технологій та соціальних медіа впливають на спосіб творення та розповсюдження інформації у сучасному глобалізованому світі. Можливість сучасних мобільних пристроїв дає змогу будь-якій людині в XXI столітті стати безпосереднім автором новини, яка вже через декілька хвилин може з'явитися в мережі Інтернет.

Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого вивчення ролі військових блогів у сучасному медійному дискурсі, а також шляхів реалізації комунікації між блогером та онлайн-читачем. *Головною метою*

роботи є дослідження мовних особливостей структурно-семантичної організації військових блогів. *Предметом* дослідження є структурно-семантична організація військових блогів. *Об'єктом* дослідження є мовні особливості структурно-семантичної організації військових блогів. *Матеріалом* дослідження є військові блоги, зокрема 354 пости у блозі "Afghanistan Crossroads" на вебсайті CNN. *Наукова новизна* дослідження полягає у виявленні мовних особливостей структурно-семантичної організації військових блогів.